

Krekov teden v Selcih

*"Bil je med nami mož kot zrno klen in zdrav;
ta, kakor knjige mi, ljudi je brati znal."*

Oton Župančič

Priprave na Krekov teden in ovrednotenje dogajanja

Letos mineva 80 let od smrti selškega rojaka, dr. Janeza Evangelista Kreka. Zato smo se v kulturnem društvu, ki nosi ime po njem, odločili, da pripravimo več različnih prireditev in z njimi velikega moža, očeta Slovencev, predstavimo javnosti, saj je bil do sedaj vse preveč nepoznan. Sklop prireditev med 12. in 21. septembrom 1997, ki je vključeval razstavo o življenju, delu in osebnosti dr. Kreka, igro na prostem Turški križ, okroglo mizo o Krekovi osebnosti in njegovem pomenu za slovenski prostor ter

spominsko mašo v župnijski cerkvi sv. Petra v Selcih, smo poimenovali Krekov teden.

V Kulturnem društvu smo o Krekovem tednu začeli razmišljati že spomladi. V začetku maja se je upravni odbor društva odločil, da bo s sklopom prireditev počastil 80. obletnico Krekove smrti. Že takrat smo se zavedali, da bo tako velik projekt zahteval veliko dela in ljudi, ki bodo morali priskočiti na pomoč.

Širši javnosti smo Krekovo življenjsko pot in

Med gosti okrogle mize so bili dr. Franc Rode s spremstvom, župana občin Železniki in Škofja Loka ter poslanec SKD Vincencij Demšar (foto: Stane Jesenovec)

delo želeli predstaviti z razstavo, ki smo jo pripravili v dvorani Krekovega doma v Selcih. Po ocenah kritikov je bila razstava lepo in kvalitetno pripravljena, žal nam je le, da je bila dokaj slabo obiskana, čeprav je bilo za to dovolj možnosti, saj je bila odprta vsak dan od 12. do 30. septembra. Slab je bil zlasti obisk osnovnih šol. OŠ Selca je bila edina, ki je organizirala skupinski ogled razstave v dopoldanskem času.

Krekovo osebnost smo ljudem predstavili z okroglo mizo, na kateri so sodelovali priznani slovenski strokovnjaki s tega področja. Želeli smo opozoriti na Krekov pomen prav za današnji čas. Okroglo mizo smo pripravili 19. septembra zvečer v telovadnici OŠ Selca. Udeležba je bila visoka, med nami so bili tudi eminentni gostje iz cerkvenega in političnega življenja; kot poslušalci so bili prisotni: ljubljanski nadškof in slovenski metropolit dr. Franc Rode, poslanca v Državnem zboru, dr. Jože Možgan in Vincencij Demšar, župana občine Železniki in Škofja Loka, Alojz Čufar in Igor Draksler, ter nekateri drugi cerkveni dostojanstveniki.

Okrogla miza, ki je bila o Krekovi osebnosti prvič v Selcih, je pomenila povod, da so predavatelji nastopili in Kreka predstavili tudi v Ljubljani na Viču in v Ribnici, kjer je bil Krek rojen. V sklopu dogodkov, povezanih z 80-letnico Krekove smrti, je bila v Šentjanžu, kjer je Krek umrl, proslava ob krajevnem prazniku posvečena prav njemu.

Krek je bil najprej duhovnik in šele nato politik, zato je naše praznovanje vsebovalo tudi sv. mašo, ki jo je daroval dekan Teološke fakultete v Ljubljani, dr. Janez Juhant. V pridigi je izpostavil pomen Kreka kot družbenega delavca, ki je znal pridobivati srca ljudi in jih navduševati za skupno dobro. Zelo lepo je predstavil, kje je Krek črpal moč in kako je svoje ideje posredoval preprostemu slovenskemu človeku. S sv. mašo so se slovesnosti Krekovega tedna uradno sklenile.

Namen KD je bil, da bi k sodelovanju pritegnil čimveč društev, ki delujejo na območju Selc. Pri pripravah in izvedbi so sodelovali: PGD Selca, ki je v juniju praznovalo 100-letnico delovanja, TD Selca, Konjeniški klub Ratitovec, Aktiv kmečkih žena Selca.

Pomoč društev je bila še posebno potrebna za uprizoritev igre *Turški križ*. PGD Selca je prevzelo urejanje prometa ob premieri in vseh nadaljnjih ponovitvah. Gledalce smo na prizorišču med glavnim odmorom postregli s toplim čajem ali krhljevo vodo, s čimer smo jim dali okusiti domačnost in gostoljubje. To je bilo prav dobrodošlo, saj so bili jesenski večeri zelo hladni. Pri strežbi so nam pomagali TD Selca in članice Aktiva kmečkih žena, ki so za to priložnost napekle piškote in drugo pecivo. Vsem društvom se za pomoč še enkrat zahvaljujem.

Na okrogli mizi o "drugem očetu naroda" so nastopili prof. France M. Dolinar, prof. dr. Janez Juhant ter mag. Milan Zver, povezoval jo je Janez Dolinar (foto: Stane Jesenovec)

V pripravo Krekovega tedna je bilo potrebno vključiti tudi kakovostno predstavitev projekta javnosti, saj smo le tako lahko pričakovali obiskovalce. Za oglaševanje je bila zadolžena posebna skupina, ki je pripravila plakate in obvestila medije. V nekaterih časopisih smo o projektu pisali že nekaj tednov prej, da bi bili ljudje čim bolj obveščeni

o dogajanju v Selcih. V zadnjem tednu pred začetkom praznovanja smo oglaševali na radijih Ognjišče, Sora in Kranj. Rad bi pa dejal, da smo bili nekoliko razočarani zaradi nezanimanja državne televizije. Čeprav smo jih o vsem obveščali, slovenskim gledalcem niso predstavili ne igre ne drugih prireditev.

Največ časa smo člani KD porabili za pripravo in izvedbo igre Turški križ. Maja smo začeli z nabiranjem igralcev in vajami za spektakel na prostem. Igralska zasedba je obsegala mlade (najmlajša igralka je imela 11 let) in tudi starejše (najstarejši je bil 84-letni Franc Bešter). Selške šivilje so sešile kostume, veliko dodatne opreme so pripravili igralci sami. Pripravljanje prostora in intenzivne vaje so potekale od avgusta dalje. Vsi smo z nestrpnostjo pričakovali soboto, 13. septembra. Žal nam jo je tega dne zagodlo vreme in premiero igre smo morali prestaviti na naslednji dan. Poseben čar so igri dali člani KK Ratitovec, svetlobni in zvočni učinki ter Ženski trio iz Sorice. Člani KK Ratitovec so s konji uprizorili turški vpad in s tem naredili igro še zanimivejšo in privlačnejšo za gledalce. Ob dodanih zvočnih in svetlobnih učinkih so se gledalci popolnoma predali toku dogajanja. Med odmori je nastopil Ženski trio iz Sorice, ki je s pesmimi razlagal dogajanje v igri. Ljudje so bili navdušeni, zato smo igro ponovili še štirikrat ob koncih tedna. Z obiskom smo bili zadovoljni, saj si je igro ogledalo okoli 2000 ljudi, kakor smo načrtovali. Igro Turški križ smo posneli tudi na videokaseto, ki je namenjena vsem tistim, ki želijo imeti spomin na ta dogodek.

Krekov teden je uspel v vseh pogledih. Mislim, da smo 80. obletnico Krekove smrti dostojno praznovali in s tem dokazali, da se da veliko narediti, če je volja in pripravljenost za delo, ne glede na starost ljudi, ki sodelujejo ali stvar pripravljajo in vodijo. Krekov teden je zelo odmeval v javnosti in kritike so bile ugodne. Zavedamo se tudi, da smo nekaterim stvarjem posvetili premalo pozornosti in so bile tudi določene napake.

Ob koncu bi se rad še enkrat zahvalil vsem tistim, ki so sodelovali ali pa pomagali pri izvedbi Krekovega tedna. Posebna zahvala gre igralcem, ki so sprejeli in kakovostno odigrali svoje vloge. Pomembno je, da se moža, kot je bil dr. Janez Ev. Krek, Slovenec, duhovnik in politik, ne spominjamo samo ob njegovih obletnicah, ampak da mu namenimo pravi prostor, ki mu gre v slovenski zgodovini. Zavedajmo se njegove pomembnosti, kot se je je Ivan Cankar, ko je o njem zapisal: *"Svojemu narodu je dal vse, in edino, kar je imel, svoje življenje."* Skušajmo ga posnemati in njegovo duhovno dediščino prenašati in živeti v današnjem času.

Delo dr. Janeza Evangelista Kreka

8. oktobra letos je minilo 80 let od smrti dr. Janeza Evangelista Kreka, rojenega leta 1865, vsestransko dejavnega človeka, ki je ob koncu prejšnjega in v prvih dveh desetletjih tega stoletja pomembno sooblikoval slovensko družbeno, gospodarsko, politično in kulturno življenje.

Danes malokdo ve, da je bil Krek večino svojih dejavnih let zaposlen kot profesor na ljubljanskem bogoslovju. Bolj znano je, da je pisal članke in razprave teološke, gospodarske in družboslovne narave za časopis Slovenec ter Zgodbe Svetega pisma. Pomembni sta zlasti dve obširnejši deli, Socializem (1901) in Črne bukve kmečkega

stanu (1898), v katerih obravnava sodobne probleme delavcev in kmetov. Še bolj znan je bil kot politik, kot poslanec v državnem in deželnem zboru ter organizator delavcev in kmetov na gospodarskem, političnem in kulturnem področju. In vendar manjka pri orisu njegovega delovanja še bistvena simpatična značilnost: kot priljubljen ljudski govornik se je svojim poslušalcem znal približati in jim prisluhniti, resnično delati zanje, v njihovem času in njihovih razmerah.

Četrto stoletja trajajoče delo za blagor Slovencev se začne leta 1892, ko se je Krek kot mlad duhovnik vrnil s podiplomskega študija na Dunaju, kjer je spoznal krščansko socialno gibanje, ki se je oblikovalo pod vodstvom Vogelsanga in Lügerja. To je bil čas, ko se je Cerkev v svojih najvišjih hierarhičnih plasteh začela zavedati problemov delavstva (znamenita papeževa okrožnica *Rerum novarum*) in se odkrito soočila z vprašanji družbene pravičnosti. Za Slovence, živeče v različnih deželah Avstro-Ogrske, je bil to čas nazorske, politične in socialne diferenciacije in dozorevanja v narod v modernem pomenu.

Kot politik je svoje delo začel leta 1897, ko je bil prvič izvoljen za državnega poslanca, čeprav je v naslednjih letih še veliko več moči kot parlamentarnemu delu namenjal neposrednemu stiku z ljudmi na shodih. Leta 1902 je bil izvoljen v deželni, 1907 pa znova v državni zbor. Kot poslanec si je prizadeval za odstranitev nemške nadvlade na Kranjskem ter za splošno in enako volilno pravico. Zlasti zadnja leta svojega življenja se je zavzemal za združitev južnih Slovanov v okviru Avstro-Ogrske monarhije in rezultat teh prizadevanj je bila majniška deklaracija. Njegova načelna in brezkompromisna predanost demokraciji pa ni bila brez nasprotnikov, celo v lastni stranki ne. Očitali so mu, da se povezuje z veri sovražno socialno demokracijo. Zanj vprašanje demokracije kot take ni bilo sporno, brez strankarske ozkosti je izkoristil vsako priložnost za pojasnjevanje, da zdrava ljudska težnja k napredku ni v nasprotju z vero. Že leta 1894 je organiziral Slovensko katoliško delavsko društvo, tri leta kasneje pa Slovensko krščansko delavsko zvezo. Govoril je na ljudskih shodih povsod po slovenskih, pa tudi drugih slovanskih deželah Avstrije ter celo pri Slovencih v Benečiji, ki že od 1866 pa do danes živijo pod Italijo. Kot ljudski tribun je bil izredno priljubljen; nadpovprečen govorniški talent je združeval s poštenim, konkretnim organizacijskim delom in tako svoja parlamentarna prizadevanja povezoval z narodnim zaledjem.

Na gospodarskem področju si je Krek prizadeval, da bi kmetom in delavcem pomagal do boljšega standarda. V ta namen je ustanavljal hranilnice in posojilnice, ki so jih ščitile pred revščino. V času njegovega deželnozborskega mandata je bilo sprejetih veliko zakonov, ki so pomagali gospodarsko dvigniti Kranjsko. Ustanavljal je obrtniške in kmečke zadruge. Na njegovo pobudo je bila ustanovljena Jugoslovanska strokovna zveza za delavce, neke vrste pokojninska zavarovalnica. Bil je začetnik gospodarskega izobraževanja: Zadrúžna šola v Ljubljani je bila prva tovrstna šola v Avstriji in druga v vsej Evropi. Povsem izvirna, Krekova, je bila Gospodarska šola v Ljubljani, ki je bila namenjena izobraževanju kmečkih sinov. Ustanovil je dveletno Slovensko trgovsko šolo, kakršne do takrat na Slovenskem še ni bilo. Na njegov predlog sta nastali in zaživel Zadrúžna in Gospodarska zveza, prav tako gospodinjski tečaji za dekleta.

Delo za materialni napredek se je povezovalo z izobraževanjem na kulturnem področju. Zavedal se je, da je slovenska prihodnost zagotovljena le z večjim številom izobražencev, zato je veliko vložil v vzgojo dijakov in študentov. Poučeval jih je slovanske jezike, filozofijo in dogmatiko. Član njegovega krožka je bil tudi Oton Župančič. Krek je rad ponavljal, da je organizacija že sama vzgojna, in na tem načelu je temeljila njegova dejavnost, saj je ustanovljene organizacije izročal v vodstvo laikom, delavcem in kmetom. Z organizacijami in društvi je prepredel celotni slovenski prostor, zlasti močan vpliv je imel na podeželju. Poudarjal je, kako pomembno vlogo imajo ljudske gledališke predstave ne le za gledalce, ampak tudi za igralce same. Leta 1908 piše v Slovincu: *"Vse občutke prav uprizoriti, vmisliti se v tuje mišljenje, čustva drugih nase prenesti, to je umetnost, to vzbudi in krepi v človeku čut za lepoto, kar je neizmernega vzgojevalnega pomena ... Spretnost, ki se rabi pri uprizarjanju vlog, se bo tudi drugod pokazala."* V izobraževalnih društvih je Krek velikokrat predaval, govoril ob odprtih društvenih domov, pisal igre za ljudske odre, ustanavljal telovadna društva (Orel). Vsa posamezna društva je povezovala krovna organizacija Slovenska krščanska socialna zveza, ki se je kasneje preimenovala v Prosvetno zvezo.

Selška dolina, odkoder izhaja njegov rod po očetu in kjer je preživel nekaj otroških let, je bila deležna posebne pozornosti, saj mu je služila za eksperimentalno področje združništva. Kreditne zadruge oziroma hranilnice in posojilnice je začel ustanavljati že leta 1897 (najprej v Selcih, 1899 na Češnjici, 1902 v Sorici in 1908 v Dražgošah). Kot nekreditne zadruge so bila ustanovljena naslednja gospodarska društva:

- delavsko konzumno društvo v Železnikih (1897),
- gospodarska zadruga v Selški dolini s sedežem v Selcih (1898),
- kmetijsko društvo za Selško dolino s sedežem v Selcih (1899),
- mlekarska zadruga v Sorici (1900),
- sodarska zadruga za Selško dolino na Češnjici (1902),
- mlekarska zadruga v Selcih (1902),
- mlekarska zadruga v Spodnjih Danjah (1902),
- žebljarska in železoobratna zadruga v Železnikih (1906),
- zadruga za vnovčenje lesa na Češnjici (1912) ter
- živinorejska zadruga s sedežem v Selcih (1906) kot prva živinorejska zadruga na Slovenskem in

- električno-strojna zadruga v Sorici (1911) kot prva združna elektrarna na Slovenskem.

Večina omenjenih zadrug je preživela obe vojni, po drugi svetovni vojni pa so prešle v državne roke in (zato) marsikje tudi propadle. V Selcih je Krek ustanovil ubožnico in društvo Orel, veliko pa tudi pomagal posameznim kmetom. Rad je prihajal na Ratitovec, o njegovi posebni ljubezni do teh krajev pa govorijo tudi tri njegove igre (Turški križ, Tri sestre, Sveta Lucija), ki jim je dogajanje postavil na Selško. Okrogla miza je priklicala v spomin in znova ovrednotila njegova prizadevanja. Gostje okrogle mize, prof. dr. Janez Dolinar, mag. Milan Zver in prof. dr. Janez Juhant, so predstavili zgodovinski okvir ter Krekovo delovanje in osebnost. Dr. Dolinar je orisal politične, duhovne in družbene razmere v Cerkvi in družbi v evropskem in slovenskem okviru. Mag. Zver je Krekov prispevek videl zlasti v tem, da je moderniziral katoliško politično

doktrino ter uspel pridobiti tudi mlajšo inteligenco. Na novo je definiral odnos Slovenske ljudske stranke do nacionalnega in socialnega vprašanja ter z organiziranjem delavskih in kmečkih stanov skrbel za podeželje, ki je bilo jedro slovenstva. Dr. Juhant je poudaril nekatere vidike osebnosti Kreka kot kristjana in duhovnika, ki je bistvo krščanstva videl v potrpljenju, to je v univerzalni simpatiji do vseh, v bivanju in sobivanju z vsemi. Iz tega temeljnega prepričanja je raslo njegovo praktično krščanstvo, njegovo nenehno prizadevanje za družbeno pravičnost. V povezovanju ljudi v zadruge in različna društva je modro videl vzgojo za sodelovanje in zaupanje.

Vir

Ivan Dolenc: +Dr. Janez Evangelist Krek. Celovec, *Koledar Mohorjeve družbe*, 1919. 81-107.

Razstava o Kreku

Edino razstavo v Sloveniji ob 80. obletnici Krekove smrti je pripravilo Kulturno društvo dr. Janez Ev. Krek Selca. Priprave so potekale nekaj mesecev pred septembrskim odprtjem. Treba je bilo zbrati gradivo, ga izbrati in razporediti, hkrati pa narediti arhitekturni načrt razstave in v ta namen izdelati posebne pulte za gradivo. Prek Loškega muzeja smo kasneje iz Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani dobili nekaj vitrin za najdragocenejše gradivo, od škofjeloške ZKO pa okvire s steklom, kamor smo namestili fotografsko gradivo. Obojim se na tem mestu iskreno zahvaljujemo.

Razstava je bila zamišljena kot pogled na Krekovo življenje, predvsem delo, z vidika njegove osebnosti. Tako je bilo mogoče najgloblje prodreti do Krekovega zgodovinskega pomena za Slovence, ki ga prav njegova osebnost povzdiguje marsikje v nadčasovnost, večno aktualnost. V skladu s tem konceptom je bil razstavni prostor oblikovan v treh koncentričnih krožnih lokih. Notranji lok je predstavljala Krekova osebnost, tj. vir, iz katerega je Krek gradil in vse življenje črpal ustvarjalno moč. Srednji lok je strnjeno prikazoval zgodovinski čas, v katerem je Krek ustvarjal (pri tem nam je pomagal zgodovinar Štefan Kržišnik iz Škofje Loke), ter njegova dela znotraj predstavljenega časa. Zunanji lok so predstavljali odzivi na Krekovo delo in sploh vse, kar se je prebilo njegovega v naslednje čase. Odmevi na Krekovo delo so bili ves čas intenzivni v tujini, v času totalitarizma pa v Sloveniji o Kreku ni bilo dovoljeno govoriti. V povezavi s splošno demokratizacijo pri nas se je začelo govoriti in pisati tudi o njem.

Gradiva smo želeli nabrati čimveč. Največ nam ga je zaupala Knjižnica Teološke fakultete v Ljubljani, ki nam je posodila nekaj zelo dragocenega gradiva, nekaj pa smo ga dobili tudi drugod. Zbrali smo vse knjige, vse daljše Krekove članke v prvih objavah,

Del razstave v Selcih (foto: S. Jesenovec)

vse pomembnejše odzive na njegovo delo (pozitivne in negativne) ter veliko fotografskega gradiva. Vse gradivo smo fotokopirali in v nadaljevanju si prizadevamo, da bi tako oblikovan Krekov fond izpopolnili tudi s krajšimi časopisnimi objavami in sprotim spremljanjem dogajanja okrog Kreka.

Gradivo je bilo treba odbrati in nato postaviti. Med postavljanjem je bilo zaradi pomanjkanja prostora in same arhitekture razstave treba napraviti ponovno selekcijo gradiva in razstaviti le najpomembnejše. Razstava je bila postavljena tri tedne, nato smo je del za kratek čas prenesli v Šentjanž na Dolenjsko. Zahtevala je veliko časa in pomeni dragocene pridobitve društva na področju dokumentacije o Kreku. Vsem, ki so nam pomagali z delom in nasveti, se iskreno zahvaljujemo.

Bernarda Routar

Janez Evangelist Krek: Turški križ

Zgodovinska ljudska igra Turški križ je najdaljše in najobširnejše Krekovo dramsko delo. Pisal ga je jeseni leta 1909, prvič pa so ga uprizorili na odru društvenega doma v Selcih, za novo leto 1910. Igro je Krek posvetil Ignaciju Semenu, prvemu delavcu za ljudsko izobrazbo v Selški dolini, ki je bil tudi ustanovitelj selškega Bralnega društva, v katero je Krek že kot dijak rad zahajal. Poleg tega je bil Semen tudi Krekov neposredni sosed v Selcih (današnja Kalanova domačija). Snov je vzeta iz časa turških vpadov na Slovensko konec 15. stoletja, kar je za zgodovinske ljudske igre zelo značilno. Veliko

slovenskih pesmi je uglasenih na to temo (Kralj Matjaž in Alenčica, Pegam in Lambergar ...), pa tudi pripovedk in legend (Legenda o Turkih na Slevici na Dolenjskem, Pripovedka o Turkih v Utiku pod Šmarno goro ...). Tudi mitološke pripovedke o psoglavcih so najbrž povezane s turškimi vpadi. Turki so upodobljeni v slikarstvu in kiparstvu, npr. na panjskih končnicah, čebelji panji v obliki Turka ... V Selški dolini na Česnjici je ostalo celo hišno ime "pri

Igra "Turški križ" je v naravnem gledališču od Selnici potrdila, da je v Selcih in Selški dolini spoštovanja vredna skupina ljubiteljskih igralcev (foto: S. Jesenovec)

Turku" kot spomin na tiste čase. Končno je Krek lahko našel oporo v sodobnejši predelavi snovi, v Sketovi Miklovi Zali.

Že v začetku se je umestno vprašati, zakaj je Krek sploh pisal ljudske igre, ko je vendar imel toliko drugega dela.

Prvi razlog je gotovo njegovo veselje do literarne umetnosti; po gimnaziji je namreč

najprej želel študirati slavistiko, šele potem se je odločil za bogoslovje. Odločitev prav za ljudsko igro in ne za visoko dramatiko pa si lahko razložimo na osnovi stalnega stika z ljudstvom, poznavanja ljudskega načina življenja in njegove dramatike.

Še pomembnejši je nemara drugi razlog. Krek je videl dvig narodne zavesti in s tem gospodarske in politične moči naroda v organiziranem kulturnem delovanju. V ta namen je po celotnem slovenskem prostoru razpletel mrežo prosvetnih in bralnih društev, združenih v prosvetno zvezo; v okviru te zveze so društva delovala avtonomno. Prav s to potezo se je zveza močno razmahnila, gradili so se društveni domovi, ustanovljale društvene knjižnice, organizirali razni tečaji, instrumentalne in pevske skupine, predvsem pa se je močno razširila dramska dejavnost v obliki ljudskih iger. Krek je kmalu opazil, da iger za ljudske odre ni dovolj, zato se je sam lotil pisanja. Zakonitosti ljudske igre je dobro poznal, zato se je zavestno držal njenega vzorca.

Vedel je, da mora ljudska igra imeti zanimivo zgodbo, da je situacijska, deloma tudi besedna komika zelo privlačna; poznal je značilnosti karikiranja oseb, ki so običajno absolutno pozitivne ali pa negativne, komične ali tragične; vedel je, da konec mora biti razrešen in gledalcem nuditi občutek zadoščenja, da je od estetske pomembnejša družbena funkcija, da je tudi misli oseb treba izražati glasno mimo soigralca proti gledalcem; da je v ljudski igri priljubljeno petje ljudskih pesmi in igranje na domače instrumente ...

Ker je Krek zelo dobro poznal Selško dolino, je zgodovinsko snov vzel prav iz tega okolja. Nekoliko pod Petrovim Brdom (na primorski strani) je nad staro cesto na Petrovo Brdo še danes viden vklesan križ v obliki črke X, ki je po pričevanju domačinov dokaz za resničnost zgodbe o vdoru Turkov v Selško dolino, o čemer vedo povedati še danes. Turki naj bi v 15. stoletju (o tem zgodovinarji) prišli v Selško dolino do Češnjice pri Železnikih, izropali in požgali vas ter odpeljali s seboj ujetnike, med njimi tudi malega Jožka iz hiše, ki še danes nosi ime "pri Turku". Čez nekaj let naj bi se zopet vrnil pod vodstvom "Turkovega" janičarja, tedaj pa naj bi jih združeni ljudje iz vse doline počakali v zasedi in jih premagali. Križ naj bi nato vklesali v skalo kot znamenje zmage in kot znamenje, čez katerega Turkov ne bodo nikoli več spustili. Snov je pred Krekom uporabil v svoji pesnitvi že Svetličič, ki mu je bil gotovo pomemben vir.

Zgodbo je Krek nekoliko predelal, da je postala dramsko uprizorljiva. Dodal je predvsem karakterne vloge, ki jih predstavljajo ribniški suhorobar Štrigalica, protestantski pridigar Dihur in hlapec Jakob. Štrigalica je tip bistrega humorista in nekakšnega ljudskega poštarja, ki mu jezik zelo dobro teče, kadar se hvali, še preveč. V igri, ki bi bila brez njega preresna in mogoče celo dolgočasna, opravlja vlogo sproščevalca. V celoti je pozitivna, neproblematična figura, ki jo od drugih loči že ribniško narečje. Z njim sredi Gorenjcev deluje komično, skoraj klovnasto, vendar ga pred ljudmi povzdiguje njegova bistrost in iznajdljivost, s katero kot obveščevalec reši dolino pred Turki. Na kratko bi ga lahko označili kot poosebljeno komičnost. Dihur je protestant, ki ga je Krek postavil kako stoletje nazaj, torej iz 16. v 15. stoletje. Je absolutno negativna oseba, nenačelnež, pokvarjen grajski škric (sin turjaškega graščaka in dekle), judeževski izdajalec Selške doline, ki se po neuspelem izdajstvu obesi (prav kakor Judež). Kratko bi ga lahko označili kot poosebljeno zlo, sam zase pa je tragičen. Oba,

Dihurja in Štrigalico, pravzaprav okarakterizira že njuno ime. Jakob je karakterizacija ljudske preprostosti, fizične moči, zvestobe, vsakdanjega enakomernega življenjskega ritma, pa tudi ljudskega nasprotja med zunanjo okornostjo in notranjo iznajdljivostjo.

Poleg karakternih vlog je bilo treba dodati in dodelati še druge. Močno izstopa Uršula, ki ji v slovenskih ljudskih igrah ne najdemo enake, zato o njej malo kasneje. Tipična za ljudsko igro je vloga Pavla, Uršulinega snubca, ki je preprost in pošten ter ljubezen izbranemu dekletu izraža preprosto, neposredno in iskreno. Tradicionalna je tudi vloga starca, ki je poosebljena vaška modrost, če ne že kar prerok. Njegove besede močno vplivajo na ravnanje vaščanov, čeprav fantje, svojeglavi zagnanci, delajo po svoje, tako da jih spametujejo še nadaljnji dogodki. Mina, Uršulina teta, predstavlja ljudski zgodovinski spomin, bolečino prestanega in domače ognjišče, ki pomeni mir po prestanih viharjih. Pastir, ki pomeni na tedanji vasi najbolj brezpravno moško osebo, je prvi med fanti, ki se postavi Urši ob bok. Izraža ljudsko prepričanje, izraženo v mnogih pripovedkah in pravljicah, da je najmanjšemu in najbolj nebogljenu lahko dana največja odločnost, pogum in zvestoba ali celo nadnaravna moč. Poleg opisanih oseb je nanizana še vrsta drugih, ki sestavljajo vaško skupnost z ustaljenim izročilom in stanovskimi položaji. Samo včasih posameznik izstopi iz skupnosti in se spet takoj umakne nazaj.

Zanimivo je opazovati Krekove idejne posege v dogajanje, ko v opisani okvir ljudske igre neopazno vnese svoje poglede, ki jih posreduje gledalcem. Celotno zgodbo je tako uporabil kot nekakšno alegorijo, ki je namenjena tudi neljudstvu; zgodbo je skratka naredil večplastno.

Najprej pade v oči vloga Dihurja, ki je že od začetka izločen iz vaške skupnosti, približa se ji samo v osebni izpovedi življenjske usode pred Uršulo, pa še to je zanj le trenutek slabosti. Zanimivo je že dejstvo, da ga Krek kot protestanta potegne 100 let nazaj in pravzaprav s tem strni zgodovino enega najbolj križnih obdobj pri Slovencih. Protestanti so bili Kreku v njegovem času simbol za tiste, ki so imeli v rokah ves kapital, s katerim so ožemali druge. To so bili največkrat Nemci in nemški Judje (Aškenazi). Dihur je izobražen Slovenec, ki so ga vzgojili v protestantizmu, zato se v slovenskem okolju največkrat izkaže kot tujec, z značilnostmi pokvarjene turjaške gospode, ki misli le na lastno korist. Zdi se, da je Krek ob tem imel v mislih slovensko liberalno stranko, ki se je prek kapitala in tudi politično povezovala z Nemci in jim tako posredno in tudi neposredno pomagala pri uničevanju slovenskega imetja, večinoma naloženega v kmetijah. Krek v svoji radikalnosti prek igre na koncu izjavi, da so si izdajalci zaslužili smrt, kakršno so si sami izbrali, namreč judeževsko. Krek med besedami pove, da je še Turek kot odkrit sovražnik bolj pošten in se laže spreobrne, kot pa je slovenski liberalec. Druga vloga, ki izrazito izstopa, je vloga Uršule. Kot že rečeno, je njena vloga netipična, celo izjemna za ljudsko igro. Nenavadno je že to, da lahko ženska vodi vojno obrambo, ki je v celotnem zgodovinskem izročilu izrazito moška stvar. Zelo nenavadna je v svojem moškem zanosu od začetka pa do konca igre. Nežnejših čustev v odnosu do moških ne pokaže, niti do svojega snubca ne, pač pa ga ozmerja z revo, kar so po njenem mnenju vsi moški, ki si ne upajo na boj. Dobesedno pravi Pavlu: *"Tepete se za ženske in za peresa, za dom in križ pa ni pesti, ne udarca."* Ljubezen do svojega fanta pokaže šele tedaj, ko je sama, vendar takoj nato isto čustvo prenese na odnos do

domovine. Prav v ljubezni do domovine postane čustvena, poetična, celo strastna, z izredno senzibilno močjo govori o domovini in njenih ljudeh – na tem mestu pride do izraza Krekova moška poezija, Krek kot esteta ali umetnik. Bolj ljudska je Urša v videnju Device Marije, ki ji edina lahko da moči, da se dvigne iz ljudstva na vodilno mesto, najprej med ženskami (devica med devicami) in nato nad celotno skupnost Selske doline. Krek je v ta del Uršule vnesel svoje neomajno zaupanje v Marijo. Že na novi maši na Brezjah ji je posvetil vse svoje življenje. Prepričan je bil, da edino ona lahko zaščiti Slovence kot majhen, neznaten narod. Prikaže se namreč preprostem dekletu, celo siroti kot simbolu največje nemoči in pasivnosti, ki nato nenadoma dobi nadnaravno moč, da je sposobna storiti vse, kar v nadaljevanju stori. Zelo pomembna točka v njenem odnosu do izročenege ji vodstva, česar se Krek dobro zaveda, je ponižnost, ki jo ščiti, da ne postane tiran do svojih ljudi. Zaslug ne pripisuje sebi, pač pa Mariji. To je bila tudi Krekova vizija družbe: vlada v službi ljudstva, ki naj bo podrejena višjim silam, tj. moralnemu božjemu ali naravnemu zakonu. Turki so Kreku metafora za vsakega zunanega zatiralca in uničevalca Slovencev. Veliko svojega je Krek vnesel tudi v Štrigalico, ribniškega krošnjarja. Kot sproščevalec občinstva navzven deluje skrajno naivno in preprosto, v resnici pa je zelo bister. Krek sam prav v tej vlogi najbolj sproščeno zaživi, saj jo je potegnil iz svojega karakterja. Humor Jožka Štrigalice je izrazilo Krekov humor, svež, nedolžen, odrezav in zato trajen. Da je Jožek po rodu Dolenjec, verjetno ni slučaj, saj je bil Krek sam po materi pol Dolenjca, zato je dolenjska narečja dobro poznal in ribniško uporabil v igri.

V vsebinskem delu celotne igre je Krek povsod prisoten, čeprav spretno zakrit. Poleg idej, ki jih posreduje, pa igri daje izrazito svoj ritem, kar je razvidno v menjavanju humorja in resnosti, dogajanja in statičnosti. Igra je temperamentna, sveža, nabita s čustvi in domislicami – taka, kot je bil Krek. Zelo dobro je poznal značaj Gorenjca, posebej Selčana, vedel je, kaj mu godi in kaj rad sliši, vse to pa je znal spretno spraviti v sklad s svojimi pogledi in značajem.

Igro so navadno uprizarjali na odrih društvenih domov, ob letošnji obletnici pa jo je selško kulturno društvo postavilo na prosto, da je lahko svobodno zadihala sredi selškega sveta. Namen je bil predstaviti igro tako, kot jo je napisal Krek, brez izpuščanja besedila in z upoštevanjem avtorjevih napotkov v obliki didaskalij. Edini poseg smo si dovolili s prevodom knjižnega jezika v selško narečje, kar smo delali režiser in igralci skupaj. Pri izvedbi je pomagalo veliko domačinov, materialno in fizično, tako da je bila uprizoritev res v tistem kontekstu, kakršnega je imel pred očmi Krek ob pisanju.

Igra je ena redkih ljudskih, ki se nanašajo na Selško dolino, konkretne kraje v njej in njeno zgodovino, zato je pomemben spomenik časa na prelomu iz 19. v 20. stoletje, posebej pa še Kreka kot človeka v dialogu z ljudsko kulturo.

Marjan Kokalj

Kulturna podoba Selc v preteklosti in danes

Kulturno dogajanje ima v Selcih bogato tradicijo. Katoliško prosvetno društvo je bilo ustanovljeno že leta 1908 in je delovalo do leta 1941. Imelo je pevski, dramski in godbeni odsek ter razne krožke. Društvo so večinoma vodili selški kaplani (kaplan Sedej se je

posebno zavzemal za ustanovitev pihalne godbe), izjemen pečat pa sta kulturnemu življenju vasi dala zakonca Olga in Lojze Šmid. Kulturno podobo vasi sta ohranjala še po 2. svetovni vojni. Z njunim umikom iz družabnega življenja je kultura v vasi zamrla. Da bi mrtvilo napravili konec, so Selčani leta 1976 ustanovili KUD Janez Luznar Selca. Društvo je pripravljalo predvsem prireditve ob državnih in krajevnih praznikih, sčasoma pa je tudi njegova dejavnost opešala. Iz kulturnega dremeža je vas zopet prebudila proslava ob 70-letnici smrti dr. Janeza Ev. Kreka leta 1987, ki je naletela na presenetljiv odmev tudi pri oblasteh in v širši javnosti. Ta dogodek je skupaj z osamosvojitvijo Slovenije leta 1991 pomenil prelomnico za društveno delovanje. Društvo se je leta 1996 s sprejetjem novega statuta preimenovalo v KD dr. Janez Ev. Krek Selca. Sedež društva je v Krekovem (kulturnem) domu. Trenutno šteje okrog 30 članov.

Leta 1990 je društvo začelo s prireditvami ob kulturnem prazniku, in sicer najprej z recitalom Zemlja domača. Naslednje leto so bile na vrsti Slike mojega življenja in Trenutki svetlobe (prav tako recitala). Leta 1993 so domači pesniški ustvarjalci predstavili svoja dela pod skupnim naslovom Moja pesem je boječa ptica. V naslednjih letih so se predstavili: literarna skupina Tolmuni z recitalom Balantičevega Sonetnega venca, domači likovni ustvarjalci, MPZ Niko iz Železnikov s celovečernim koncertom in glasbena skupina Mandala z ljudsko glasbo z različnih delov sveta.

Tudi prireditve ob tednu otroka so postale stalnica. Od leta 1991 so se zvrstile lutkovne delavnice za otroke in odrasle, lutkovne igrice (Kraljevi smetanovi kolački, Kozliček Meketajček), kvizi za osnovnošolce, razstava otroških likovnih izdelkov ... Bučarija, ki jo je pripravilo društvo leta 1996, je v Selcih naletela na zelo dober odmev. Otroci so v Krekovem domu skupaj s starši oblikovali strahove iz buč in jih razsvetljene s svečami postavili ob glavni cesti v središču vasi. Prireditve ob tednu otroka potekajo v povezavi s šolo in vrtcem Selca.

V okviru društva deluje tudi MePZ sv. Peter Selca, ki sodeluje na občinskih in območnih pevskih revijah in je ob svoji 10-letnici (1996) pripravil koncert.

Posebno pozornost pa društvo posveča gledališki dejavnosti. Prvi projekt je bila spevoigra Vinka Vodopivca Kovačev študent (1994), leta 1996 je bila premiera svetopisemske zgodbe Alojza Rebule Savlov demon, leto 1997 pa je prineslo kar dve postavitvi: komedijo Branislava Nušića Gospa ministrica in ljudsko igro Janeza Ev. Kreka Turški križ. Slednja je pomenila vrh prireditev ob Krekovem tednu.

Nataša Benedik

Viri

Olga Šmid: *Selca nekoč. Selca*: TD Selca, 1973.
Arhiv KD dr. Janez Ev. Krek Selca.